

מרדכי מאיר

משניות הפותחות פרק בשעה שאמורות היו לחתום את הפרק שלפניהן

במספר מאמרים ביקשתי להפנות את תשומת הלב למשמעויות התוכניות שיש לצדדים חיצוניים של המשנה. התייחסתי למשמעות של ניקוד המשנה,¹ של פיסוק המשנה² ושל חלוקת המסכת למשניות.³ במאמר זה אבקש להמשיך את בחינת הנושא בהפניית תשומת הלב למשמעות הפרשנית של חלוקת המסכתות לפרקים.⁴

חלוקת הפרקים

סוגיית חלוקת המסכתות לפרקים כוללת נושאים רבים ומגוונים, ובכללם: זמן חלוקת הפרקים;⁵ מהות חלוקת הפרקים;⁶ מספר הפרקים;⁷ סדרם של הפרקים;⁸ המשקל ההלכתי של חלוקת הפרקים⁹ ועוד.

- 1 ראו מאמרי "הממד הפרשני בניקודן של מילים במשנה", המעין מט, ד (תשס"ט), עמ' 55–63.
- 2 ראו מאמרי "פיסוק המשנה כפעולת הכרעה פרשנית", נטועים יד (תשס"ז), עמ' 43–56.
- 3 ראו מאמרי "משמעותה הפרשנית של החלוקה למשניות", אורשת א (תשי"ע), עמ' 163–179, וכן " ... שגם חלוקת המשניות היא בדיוק" – פרק בדרכו הפרשנית של האדמו"ר מלובביטש", פרדס חבי"ד יט (תשס"ט), עמ' 105–123.
- 4 שאלת מיקומם של התחלות ושל סיומי פרקים שייכת למגוון יצירות ולא רק למשנה. לדוגמה ראו מסכת סופרים תחילת פרק כא: "מפסיקים לפורים", שהיו שאמרו שהדברים שייכים לסוף פרק כ, ראו חשק שלמה על אתר. אך ראו נוסחאות אחרות במ' הייגר, מדרש מסכת סופרים ב, ניו יורק תרצ"ז, עמ' 352.
- 5 ח' אלבק, מבוא למשנה, תל אביב תשי"ג, עמ' 127; י"נ אפשטיין, מבוא לנוסח המשנה, חלק ב, ירושלים תשי"ס, עמ' 888; ז' פרנקל, דרכי המשנה, תל אביב 1959, עמ' 280–281.
- 6 אפשטיין (לעיל הערה 5), עמ' 994 כתב: "ואמנם חלוקת הפרקים לא תמיד נכונה [...] זו טעות הסופרים, אבל ישנן כמה ומכה טעויות מעין זה, שאינן טעויות הסופרים אלא טעויות ישנות של ה'תנאים' שוני המשניות". וראו שם הדוגמאות שהוא מביא בעמודים 994–996.
- 7 אפשטיין (לעיל הערה 5), עמ' 996–999.
- 8 אפשטיין (לעיל הערה 5), עמ' 996–998; הרב א' מגיד, בית אהרן, חלק ח, ניו יורק תשל"ב, עמ' תקיב–תקיז; הרב ר' מרגליות, מרגליות הים, ירושלים תשי"ח, פד ע"ב, אות א.
- 9 הרב מגיד (לעיל הערה 8), עמ' תצח.

כל נושא ונושא מאלה המוזכרים לעיל זוקק דיון בפני עצמו. בדברים שלהלן אפנה את תשומת הלב לנושא המהווה חלק משאלת מהות חלוקת הפרקים (ועל פי חלק מההסברים אגע גם בשאלת זמן חלוקת הפרקים): מיקומו של תחילת פרק.

בבסיס הדברים עומדת ההנחה שבחלוקה לפרקים יש היגיון תוכני. אכן, בלא מעט מן המקרים הדבר נכון ובולט לעין. כך למשל פרק שני של מסכת שבת כולל את כל דיני הדלקת הנר; פרק ראשון של מסכת סנהדרין כולל את כל דיני הרכבי בתי הדין ועוד.

לצד של מקרים אלה יש מקרים שבהם תוכנו של פרק נראה כמעט "מושלם" ורק חריגה אחת קיימת. לצורך השלמות יש "להשמיט" את המשנה את המשניות הפותחות את הפרק, או לחלופין "להוסיף" את המשנה או את המשניות החותמות את הפרק הקודם. מציאות זו משכה את תשומת לבם של פרשנים שונים שנתנו לה הסברים שונים. להלן שלושה מקרים שבהם תחילתו של הפרק אמורה הייתה לכאורה לסיים את הפרק הקודם.¹⁰

1. שבת ט, א-ד

הפרקים השביעי והשמיני של מסכת שבת עוסקים בהוצאה. הפרק התשיעי, שאף הוא עוסק בענייני הוצאה, פותח בסדרה של ארבע משניות שלכאורה אין להן כל שייכות למסכת שבת. משנה א עוסקת בענייני עבודה זרה, משנה ב בדיני ספינה, משנה ג בדיניה של פולטת שכבת זרע, ומשנה ד בדיני סיכה ביום הכיפורים.

מפרשים שונים נתנו דעתם לשאלת הבאת משניות אלה במסכת שבת. הוצעו שני כיווני פתרון: (א) משניות אלה נכתבו בזיקה להמשך פרק ט; (ב) משניות אלה נכתבו בזיקה לסיומו של פרק ח.¹¹

10 לא באתי אלא להצביע על התופעה. מן הראוי לציין שקיימים מקרים נוספים, לדוגמה חגיגה ג, א (אפשטיין [לעיל הערה 5], עמ' 995; מורה נבוכי הזמן יג, ז; כתובות ה, א; כתובות ו, א; כתובות ט, א; גיטין ב, א; גיטין ה, א-ד (אפשטיין [לעיל הערה 5], עמ' 995); גיטין ז, א-ב; מנחות ד, א (אפשטיין [לעיל הערה 5], עמ' 995); נגעים ה, א (אלבק, עמ' 197); נדה ה, א-ב (אלבק, עמ' 376); מכשירין ה, א (אלבק, עמ' 412).

11 מעניין לציין שיש שהביאו את שתי הדרכים. ראו רע"ב ותפארת ישראל.

זיקתן של משניות א-ד להמשכו של פרק ט

רש"י בתחילת דבריו לפרק ט כותב את הדברים הבאים: "משום דבעי למיתני בהדיהו מניין שמרחיצין את המילה כייל להו להנך דדמיין להי".¹² דבריו אלה של רש"י מתייחסים למשניות הפותחות את הפרק מתוך מבט על המשכו, ויוצרים תחושה שהפרק מהווה יחידה עצמאית.¹³ אולם הסבר זה עורר מספר קשיים. בעלי התוספות במקום טענו, שלפי דברי רש"י היה ראוי להתחיל במשנת מרחיצין את הקטן, ורק לאחר מכן להביא את הדברים שנשנו בדרך אגב. עוד טענו התוספות, שגם אם נקבל את דבריו של רש"י, הרי שמן הראוי היה שכל המשניות האלו יופיעו בפרק רבי אליעזר העוסק בענייני ברית מילה.¹⁴ ניסיונות שונים מצאנו ליישב את דבריו של רש"י.¹⁵

זיקתן של משניות א-ד לפרק ח

הקשיים המוזכרים לעיל היוו ככל הנראה את הבסיס להצעה המקשרת בין תחילתו של פרק ט לסופו של פרק ח,¹⁶ הצעה שהועלתה לראשונה על ידי רבנו חננאל הכותב: "אגב דתניא אסמכתא בסוף המוציא יין לענין שיעור חרס אדכר נמי הני משניות".¹⁷ בדרך זו הלכו ראשונים ואחרונים נוספים: התוספות, מאירי, ריטב"א, אלבק, אליעזר לוי, אפשטיין¹⁸ וגולדברג. דרכם של רבנו חננאל וההולכים בעקבותיו דורשת הסבר, שכן לכאורה אם נכונים דבריהם, הרי שמן הראוי היה שהמשניות הפותחות את פרק ט יופיעו כסופו של פרק ח. היחיד שנתן על כך את דעתו היה גולדברג שכתב: "ועצם הדבר

- 12 רש"י, שבת פב ע"א ד"ה אמר ר"ע.
 13 אמנם עיינו בפני יהושע, שהציע שרש"י הולך בדרכם של בעלי התוספות שדבריהם יובאו להלן.
 14 שבת פב ע"א תוספות ד"ה אמר רבי עקיבא. וראו עוד במאירי על אתר (ויש להשוות בין דברי המאירי לשאלתם השנייה של התוספות), ובריטב"א שהקשה כקושיית התוספות הראשונה.
 15 ראו מגיני שלמה ומה שהקשה עליו בפני יהושע, וכן הרב ש"ז וובר, חידושי הגרש"ז, ירושלים תשל"ט, עמ' יט; הרב י"ד זינצהיים, יד דוד – שבת, ירושלים תשמ"ג, עמ' קסא.
 16 בעוד שבדברי חלק מהמביאים רעיון זה מוזכרים הקשיים בפירושו של רש"י, אצל רבנו חננאל מובאת הצעתו ללא כל התייחסות לאפשרות פרשנית אחרת.
 17 רבנו חננאל, שבת פב ע"א ד"ה אמר רבי עקיבא.
 18 לעיל הערה 5, עמ' 994.

שהתנא אינו ממשיך בעניין שבת הביא אותו להתחיל כאן פרק חדש¹⁹, ובכך שמת את הבסיס לשאלה.

2. ראש השנה ג, א

בחינת המבנה של מסכת ראש השנה מגלה מספר קשיים.²⁰ למרות זאת לא נטעה אם נאמר שמסכת ראש השנה מכילה שני נושאים מרכזיים: הלכות קידוש החודש והלכות שופר. בהלכות שופר מתחילה המסכת לדון בפרק ג, אלא שתחילתו של הפרק מפתיעה:

א. ראוהו בית דין וכל ישראל, נחקרו העדים, ולא הספיקו לומר מקדש, עד שחשכה, הרי זה מעבר. ראוהו בית דין בלבד, יעמדו שנים ויעידו בפניהם, ויאמרו מקדש מקדש. ראוהו שלשה והן בית דין, יעמדו השנים ויושיבו מחבריהם אצל היחיד ויעידו בפניהם, ויאמרו מקדש מקדש, שאין היחיד נאמן על ידי עצמו.

ב. כל השופרות כשרין חוץ משל פרה, מפני שהוא קרן. אמר רבי יוסי, והלא כל השופרות נקראו קרן, שנאמר, במשך בקרן היובל.

בעוד שמשנה ב אכן מתאימה לנושא השופר, ומתאימה לשמש כתחילתו של נושא זה, הרי שמשנה א שייכת עדיין לנושא של קידוש החודש ולכאורה אמורה הייתה לסיים את פרק ב.

המחשה לכך מהעולם הלמדני ניתן למצוא בספריהם של המהר"ם חביב²¹ והרב י' שילת²² העוסקים בהלכות שופר, אך מתחילים לא בתחילת הפרק אלא במשנה השנייה של הפרק המצויה בדף כ.

המאירי העיר על כך בקצרה בדברי הפתיחה שלו לפרק: "כוונת הפרק לבאר ענייני תקיעת שופר בראש השנה לבד מעט שנשאר לו לבאר עניין קידוש החודש"²³.

19 א' גולדברג, פירוש למשנה משבת, ירושלים תשל"ו, עמ' 179.

20 לסיכום הקשיים בעניין פרקי המסכת ראו א' וולפיש, "העריכה הספרותית במשנה על פי מסכת ראש השנה", חיבור לשם קבלת תואר דוקטור, ירושלים תשס"א, עמ' 37-41.

21 יום תרועה, ירושלים תשנ"ו.

22 זכרון תרועה, ירושלים תשל"ה.

23 הרב א' סופר (עורך), בית הבחירה – ראש השנה, ירושלים תשכ"ט, עמ' 184; הרב מ"מ משי זהב (עורך), פירושי המשנה להמאירי, חלק ב, ירושלים תשל"א, עמ' תעב.

הראשון, הידוע לי, שראה בדבר קושי הוא ר' שלמה עדני בפירוש למשנה "מלאכת שלמה" באומרו: "וקשה טובא לעניות דעתי אמאי שייר התנא האי מתניתין דמיירי בעניין קידוש החודש למתנייה בהאי פירקא דכוליה מיירי בדיני שופר והווה ליה לכוללה בכלל פירקין דלעיל".

הרב עדני עצמו לא מצא הסבר לכך, אך במשך הדורות הועלו מספר הסברים. את אלה ניתן לסווג לשלושה סוגים: (א) הסברים המתייחסים לעריכת המשנה; (ב) הסברים הכוללים משמעויות הלכתיות; (ג) הסברים רעיוניים.

א. עריכת המשנה

אלבק טוען שהמשנה הפותחת את פרק ג אמנם הייתה שייכת לפרק ב, אך לא כמשנה החותמת את הפרק, אלא עוד קודם לכן במשנה ז העוסקת במקרים מיוחדים של ראייה וקידוש החודש "נראה שנוספה המשנה אחר כך [...] – אבל כדרך ההוספות שהן נקבעות בסוף העניין, נקבעה משנה זו בסוף כל ההלכות בעניין קידוש החודש, לשם ההשלמה".²⁴

הרב שביב, בהתייחסו לדברים אלה, העיר שגם אם דבריו של אלבק נכונים, הם מסבירים רק מדוע המשנה הפותחת את פרק ג לא מופיעה כמשנה ז, ולא מדוע לא נכתבה כחותמת את פרק ב.²⁵ אלא שנעלם ממנו שאלבק עצמו הוסיף וכתב: "ומשום שלא רצו לטשטש את החתימה הנאה של הפרק השני חיברו הלכה זו לראש הפרק השלישי".²⁶ אלבק אינו מבאר מה חשיבותה של אותה חתימה נאה בהקשר זה. מן הראוי להביא את דבריו של א' לוי שכתב:

רבי יהודה הנשיא – נכדו של רבן גמליאל מיבנה – קבע מקום מיוחד למעשה זה בסוף הפרק, שכן גם רבי יהודה הנשיא – הענו הגדול שמר על כבוד הנשיאות. שכן אמר לבנו, רבי גמליאל, כשמסר לו סדרי הנשיאות: "בני נהוג נשיאותך ברמים וזרוק מרה בתלמידים" (כתובות קג ע"ב).²⁷

הרב שביב העלה אפשרות נוספת הקשורה בעריכת המשנה:

- 24 ח' אלבק, מועד, עמ' 308. ראו גם י"נ אפשטיין, מבואות לספרות התנאים, ירושלים תשי"ז, עמ' 366, 370.
- 25 הרב י' שביב, "מסכת ראש השנה – בעיות ופתרונות", א' בזק (עורך), בראש השנה יכתבון, אלון שבות תשס"ג, עמ' 90, הערה 7.
- 26 אלבק (לעיל הערה 24) שם.
- 27 הרב א' לוי, משנה מפורשת – מועד, תל אביב תשי"ג, עמ' תצד, וראו שם דבריו בתחילת פרק ג.

שרצה עורך המשנה לשמור על מספר קרוב של משניות בכל פרק ופרק. כמו שהמשנה סדורה עתה לפנינו, ישנן בפרק א – 9 משניות, בפרק ב – 9 משניות, בפרק ג – 8 משניות ובפרק ד – 9 משניות. לו הייתה ניטלת משנה ראשונה של פרק ג ומוצבת בפרק ב, כי אז היה משתנה כליל היחס, ופרק ב היה מחזיק 10 משניות, לעומת פרק ג שהיה מצטמצם ל-7 משניות בלבד.²⁸

הרב שביב עצמו דחה אפשרות זו, שכן ניתן היה לחלק את המשניות בחלוקה שונה (שבדרך אגב הייתה פותרת בעיות נוספות).²⁹

הרב אברהם ולפיש ראה במסגרת הספרותית של "חתימה מעין פתיחה" את המניע שעמד בפני העורך בשעה שהציב את משנה א בתחילת פרק ג. הדבר נובע לדעתו מהזיקה הסגנונית הקיימת בין משניות א ו-ח שבפרק ג.³⁰

ב. מהלכים בעלי משמעויות הלכתיות

הזיקה בין קידוש החודש לתקיעת שופר

הרב אברהם אבלי הציע פתרון שלפיו חיבור הלכות קידוש החודש להלכות שופר בפרק אחד נועד לרמוז לחובת התקיעה גם בקידוש החודש.³¹ בהקשר זה מעניין לציין את טענתו של שטיינפלד, שלפיה משנה ב שבפרק ג עוסקת בתקיעות של ראש חודש ולא בתקיעות של ראש השנה. על פי זה ביאר, בין השאר, מדוע במשנה ב לא נזכר ראש השנה ואילו במשנה ג כן.³² בהערה קצרה הוא מסביר את סדר המשניות כך: "משנה ג ב' עוסקת בענייני קידוש החודש דהינו 'שיפורא דירחא', ואגב משנה זו הובאו גם דינים של השופרות האחרים". הוא מפליג ואומר: "יתירה מזו, מסתבר שיסודה של מסכת ראש השנה על כל פרקיה הוא – מסכת ראש חודש. למסכת זו צורפו ההלכות הדנות בשופר של ראש השנה, בסדרי התקיעות ובסדר הברכות".³³

28 הרב י' שביב (לעיל הערה 25), שם.

29 שם.

30 א' ולפיש (לעיל הערה 20), עמ' 108.

31 הרב א' אבלי, אהבת איתן, ראש השנה ג, א. וראו גם הרב ד' כהן, קול ואור – שביבי אורות ראש השנה, ירושלים תשמ"ז, עמ' קנא-קנב.

32 צ"א שטיינפלד, "על תקיעת שופר בר"ח", תרביץ נד (תשמ"ה) עמ' 364. ולפיש (לעיל הערה 20), עמ' 105-106 דן בדבריו של שטיינפלד ודחה אותם, וראו גם את דבריו בהערות 5, 6.

33 שם, הערה 74.

הרב זק"ש, שלא הפליג כשטיינפלד וראה את משנה ב כעוסקת בתקיעות של ראש השנה, טען שמקורן של התקיעות בזמן קידוש החודש הוא בתקיעות של ראש השנה. הוא הסתמך על הפסוק בתהלים (פא, ד) "תקעו בחדש שופר בכסא ליום חגנו": תקעו בחדש שופר – תקיעות של ראש השנה; בכסא ליום חגנו – תקיעות של קידוש החודש. לדעתו, בשל הקשר הזה הוסמכו המשניות.³⁴

הרב זק"ש הוסיף וטען שיש חשיבות נוספת להסמכת הלכות קידוש החודש שיש בהן תקיעות לתקיעות של ראש השנה, שכן הדבר מסביר למה בפני בית דין ניתן לתקוע בראש השנה שחל בשבת. ובלשונו:

עיקר ההיתר [לתקוע בפני בית דין בראש השנה שחל בשבת] מפני שהיו שם תקיעות אחרות שלא גזרו עליהן חכמים ואגב אותן תקיעות הותרו אף תקיעות ראש השנה, או שעשו אותן תקיעות גם לשם תקיעות של ראש השנה.³⁵

על כיוון זה בכלל העיר הרב שביב שלצורך חיבור קידוש החודש לתקיעות ראש השנה מתאימה הייתה יותר המשנה המופיעה בפרק ב משנה ז העוסקת בסדר קידוש החודש, ולא זו הפותחת את פרק ג העוסקת במקרים מיוחדים.³⁶

התאריך של ראש השנה

בשתי צורות משמשת שאלת התאריך של ראש השנה כהסבר למקומה של המשנה הפותחת את פרק ג. האחת שמה את הדגש על קיומם של שני ימים של ר"ח במקרה של ראוהו בית דין, והשנייה עוסקת בדין של מולד זקן בחודש תשרי.

יומים ראש השנה במקרה של ראוהו בית דין

הרב ישראל ליפשיץ בדברי הפתיחה שלו לפרק ג הציע שבבסיס חיבורם של הלכות קידוש החודש להלכות שופר, המייצגות את ראש השנה, עומד הרצון למנוע את הטעות הבאה.

ההלכה היא ש"כל משחשיכה כט אלול נהגו בו קודש וכן למחר כל היום. דשמא יבואו עדים עדיין", ואם כן נהגו בשני הימים כהלכות ראש השנה. אלא

34 הרב מ"י זק"ש, מילי דמרדכי, ירושלים תשנ"ד, עמ' נה.

35 הרב מ"י זק"ש, זמנים, ירושלים תשי"א, עמ' סד.

36 הרב שביב (לעיל הערה 25), עמ' 91. דבריו מתייחסים לדברי הרב הנזיר – הרב דוד כהן המוזכרים לעיל בהערה 31.

שהיינו עשויים לחשוב שבמקרה שבו "ראוהו בית דין וכל ישראל" והם נהגו באותו יום ראש השנה, הרי שהדבר כבר התפרסם, ואם כן במקרה כזה לא ינהגו יומיים ראש השנה. באה המשנה והסמיכה בפרק אחד את הדין של "ראוהו בית דין" ושל הלכות ראש השנה כדי ללמד שגם במקרה שראוהו כל ישראל ינהגו ראש השנה יומיים.³⁷

גם הרב גולדברג הולך בכיוון של הרב ליפשיץ – הדגשה בדבר עיבור חודש אלול, אלא שהוא מציע הסברים אחרים לטעות שעלולה הייתה להיות. אפשרות אחת היא החשש שהעם עלול היה לחשוב שאם ראוהו בית דין, כבר התקדש החודש ולמחר הם ינהגו כמנהג יום של חול "ואיכא חשש חילול המועדות". המשנה השמיעה שאפילו בחודש תשרי ינהגו יומיים למרות החשש הנ"ל. אפשרות אחרת המוצעת על ידו היא שכיוון שבני הגולה לא היו עושים ראש השנה אלא יום אחד, שכן סמכו על הרוב שבדרך כלל אין מעברים את החודש (רש"י, ראש השנה יח ע"א), אם כן במקרה זה שראוהו בית דין וכל ישראל היה ניתן להעלות על הדעת שיקדשו את החודש למפרע, והמשנה השמיעה שלא.³⁸

הרב יצחק זאב ידלר התייחס בדבריו לשאלת עיבורו של אלול לא מצד טעויות העלולות להיווצר, אלא מצד מרכזיותו של חודש זה בבית דין של מעלה: סידר רבי זו המשנה בזה הפרק שמדבר על מצות ראש השנה להורות דגם על ראש חודש דראש השנה, דעיקרו הוא להבית דין של מעלה לשפוט בו כל באי עולם, דמהסברא הי' לנו לומר שנראה הלבנה ביום ל' בודאי קדשו אותו בשמים לראש חודש, וכבר הי' בו המשפט, אף על פי כן הדין הוא אם לא הספיק לומר מקודש עד שחשיכה יהי מעובר, דבזה הורו לנו דאין מתחילין לשפוט בבית דין של מעלה עד שמקדשין אותו בית דין של מטה.³⁹

מולד זקן בחודש תשרי

במשך חכמה כתב לבאר את תחילתו של פרק ג במשנה של "ראוהו בית דין" בכך שהיא באה לרמוז שבזמן שמקדשים על פי הראייה מקדשים את חודש

37 הרב י' ליפשיץ, תפארת ישראל, ראש השנה ג, א – יכין.

38 הרב א"ד גולדברג, עבודת דוד – ראש השנה, אוהיו תשנ"ח, עמ' ריב.

39 הרב י"ז יאדלר, תפארת ציון – מועד, ירושלים תשנ"ט, עמ' שנח.

תשרי גם במולד זקן, בעוד שבזמן שמקדשים על פי החשבון מעברים על מולד זקן.⁴⁰

ג. מהלכים רעיוניים

מספר מהלכים רעיוניים הוצעו על מנת לבאר את המבנה החריג של הפרק. הרב דוד כהן, הרב הנזיר, כתב בקצרה: "והעיקר לאיחוד פרקי הראיה דקידוש החודש והשמיעה דשופר".⁴¹ אין כאן המקום להאריך בביאור מושגי הראייה והשמיעה במשנתו של הרב הנזיר, במשמעותם ובחשיבותם. בכל אופן, משנה הפותחת בראייה ("ראוהו בית דין") אכן מתאימה לקשר בין הראייה לשמיעה. בספרו שפתי חכמים הציע הרב א"א הרצל שההסבר לפתיחתו של פרק ג

במשנה של "ראוהו בית דין" הוא:

ויש לומר דכתב בהון עשיר ריש ר"ה וז"ל מסכת ר"ה יש בו ד' פרקים כנגד ד' ראשי שנים וכו' עיי"ש ולפי זה יש לומר דפ"ג מתחיל ראוהו בית דין לרמז לר"ה שלישי דמתניתין דהיינו א' בתשרי ר"ה לשנים ומפרש רב נחמן בר יצחק (ח ע"א) ר"ה לשנים – לדין שהקב"ה רואה ודן עם בית דין של מעלה את כל באי עולם⁴²

3. חגיגה ב, א

המשנה הפותחת את פרק ב של מסכת חגיגה עוסקת ב"דברים שראוי להסתירם",⁴³ הכוללים את עניין העריות ואת ארבעת הדברים שהמסתכל בהם ראוי לו שלא בא לעולם. ההסבר להבאתה של משנה זו במסכת חגיגה הוא זיקתה לנושא העריות המוזכר במשנה החותמת את פרק א, כפי שניסח זאת הרב קהתי: "אגב המשנה הקודמת המסיימת בעניין 'עריות', מובאת כאן משנה זו הפותחת בעניין עריות".⁴⁴

40 הרב מ"ש הכהן, משך חכמה, במדבר י, י.
 41 הרב כהן (לעיל הערה 31), עמ' קנב, וראו שם הערה 7.
 42 הרב א"א הרצל, שפתי חכמים – מסכת ראש השנה, פאקש תרס"ו, עמ' לט.
 43 פירושי המשנה להמאירי, חלק ב, עמ' תקנח.
 44 הרב פ' קהתי, משניות מבוארות, חגיגה ב, א (דבריו מתבססים על דבריהם של הרמב"ם ושל התוספות יום טוב).

ניסוח זה של הדברים מעורר את השאלה מדוע לא נכללה משנה זו בסופו של פרק א.⁴⁵ יש שהסתפקו בעצם העלאת הקושי.⁴⁶ הרב ישראל ליפשיץ בהתייחסו לכך כתב: "ונחטפה משנה זו בחזקת היד מפרקן דלעיל אף על גב דשייכי טפי להתם מדלא רצה תנא לסיים הפרק עם 'ראוי לו שלא בא לעולם'".⁴⁷ במילים אחרות, הרצון הקיים בהקשרים נוספים רבים לסיים בדבר טוב⁴⁸ גבר על הסידור הענייני. בהקשר של המשנה יש לציין שיש שכתבו שכלל זה של לסיים בדבר טוב נאמר רק בסוף סדר ולא בסוף מסכת ובוודאי שלא בסוף פרק.⁴⁹

סיכום

חלוקתה של המסכת לפרקים נתפסת בדרך כלל כדבר בעל משמעות טכנית בלבד, כחלוקה שנועדה לצמצם את היחידות הגדולות של המסכת ליחידות קטנות יותר. ככאלה לא תמיד נתנו עליהם את הדעת, ויש שהחלוקה נעשתה בצורה המעוררת פליאה. בדברים שלעיל הראיתי שהיו שראו בכך דברים בעלי משמעות ויצקו לחלוקה תכנים, מהם בעלי משמעויות הלכתיות ומהם רעיוניים.

- 45 ייתכן שהיה מקום לכלול בפרק א את כל ארבע המשניות הפותחות את פרק ב, ראו אלבק, מועד, עמ' 388; אפשטיין (לעיל הערה 5), עמ' 995.
- 46 ראו ח' אלבק, ששה סדרי משנה – מועד, ירושלים תל אביב תשי"ט, עמ' 389.
- 47 הרב י' ליפשיץ, תפארת ישראל, חגיגה, יכין, אות א.
- 48 הנחה זו עוררה קושי לגבי סיומן של פרשות קדושים ובלק. ראו באריכות בדבריו של הרב מ' קליין, משנה הלכות, חלק ו, סימן לב; שם חלק ז, סימן כ; שם חלק י, סימן מה. לגבי סיום הגמרא במסכת גיטין ראו הרב ז' ורהפטיג, זריחת השני – נשים, ירושלים תש"ס, עמ' 89. כמו כן יש שיישבו בעזרת הנחה זו את סיומן המפתיע של ספר נשים ברמב"ם, ראו הרב מ"מ שניאורסון, התוועדויות תשמ"ד (ד), ניו יורק תש"ן, עמ' 2225.
- 49 ראו הרב ד"י ווייס, מגדים חדשים – מועד קטן, ירושלים תשס"א, עמ' שכח שדן אודות מסכת מועד קטן ומסכת קינים, אם כי ככל הנראה אין זו הדעה המקובלת.